

מיומנה

של שרה פישקיו

נולדה בשנת 1923

נרצחה ב-28.12.42

בהיוולדה בעיירה נידחת רובז'ביץ' (פלך מינסק) ובמשפחתו של בעל-מלאכה (אביה היה סנדלר), הרי כבר מילדותה טעמה את טעם המצוקה והדחקות.

גמרה בית-ספר פולני עממי. בערבים ביקרה בקן של „בנות אגודת ישראל“, בו קיבלה חינוך לאומי-דתי.

היתה בעלת נפש רגישה ולב טוב, החש בסבלותיו של הזולת. היה לה גם רצון עז ללימודים ונמשכה למדעים ולספרות-יפה.

את יומנה התחילה לנהל ב-22.11.38 בהיותה בת 15. היתה רושמת בו את הרהוריה, רשמיה ושיריה.

עם הגיע הצבא האדום לעיירתה בשנת 1939 נדמה היה לה, שהנה החלה תקופה חדשה וטובה בחייה. מלאה התפעלות היא רושמת ביומנה: „עכשיו אנו נמצאים תחת חסותו של עם גדול ואדיר, שהציל אותנו ממוות בטוח“.

אך, לא חלף זמן רב ומצב הפרנסה בבית התחיל לתת את אותותיו. היא מתחילה לחפש עבודה כדי להקל על מצבם של הוריה. ובימי חנוכה היא רושמת ביומנה: „חסרים בבית הנרות הקטנים, הבווערים והמפיצים אור על אדן החלון והמבשרים את בוא החג המרנין את הלב. עכשיו שורר חושך בבית, ואין הנרות מספרים לנו יותר על הימים הגדולים ההם — ימי הגבורה והנצחון“...

באין ברירה, היא עוזבת את עיירתה ואת הוריה ונוסעת לדודה אשר בוואלוז'ין הנמצאת במרחק של 50 קילומטר מביתה. היא משיגה משרה במערכת של עתון מקומי. בערבים היא לומדת בכיתה השנייה של הגימנסיה. כאן מוצאת אותה מלחמת

מס' תעודת	מס' תעודת	תאריך	שם	מס' תעודת
		209-1941-17/22	שרה פישקין	
			פאט טיק אלג'יביין צי וויכאם	
			ציטשן אנט כוסן	
1	1			
2	2			
3	3			
4	4			
5	5			
6	6			
7	7			
8	8			
9	9			
10	10			
11	11			
12	12			
13	13			
14	14			
15	15			
16	16			
17	17			
18	18			
19	19			
20	20			
21	21			
22	22			
23	23			
24	24			
25	25			
26	26			
27	27			
28	28			
29	29			
30	30			
31	31			
32	32			
33	33			
34	34			
35	35			
36	36			
37	37			
38	38			
39	39			
40	40			
41	41			
42	42			
43	43			
44	44			
45	45			
46	46			
47	47			
48	48			
49	49			
50	50			
51	51			
52	52			
53	53			
54	54			
55	55			
56	56			
57	57			
58	58			
59	59			
60	60			
61	61			
62	62			
63	63			
64	64			
65	65			
66	66			
67	67			
68	68			
69	69			
70	70			
71	71			
72	72			
73	73			
74	74			
75	75			
76	76			
77	77			
78	78			
79	79			
80	80			
81	81			
82	82			
83	83			
84	84			
85	85			
86	86			
87	87			
88	88			
89	89			
90	90			
91	91			
92	92			
93	93			
94	94			
95	95			
96	96			
97	97			
98	98			
99	99			
100	100			

רוסיה-גרמניה שפרצה ב-21 ביוני 1941. קטעי יומנה המובאים בזה פותחים באותו תאריך ומסתיימים ב-16 במאי 1942 כאשר נלקחה מן הגיטו. היא עוד מספיקה לרשום את התאריך הזה ביומנה ומחביאה אותו במקום סתר למען לא יפול בידיהם הטמאות של המרצחים.

כעבור כמה שנים, לאחר שהצבא האדום שיחרר את כל הסביבה מחיות-הטרף הנאציות, וכמה מיהודי רובז'ביץ' חזרו חיים מהיערות הסמוכים, הם מצאו את היומן כשהוא מוסתר בעלית הגג של ביתה. אחרי-כך בגרמניה, בדרך לארץ-ישראל, פגשה דודתה במקרה את אחיה של שרה פישקין, יעקב, (שאף הוא עבר שבעת מדורי-גיהנום ונשאר בחיים על פי נס) ומסרה לידיו את יומנה של אחותו. הוא נטל אותו ואתו לאמריקה. משם חזר ונתגלגל ארצה וקטעים ממנו מתפרסמים בזה.

שרה פישקין שולחה מגיטו רובז'ביץ' לדבורץ. גם שם ניהלה יומן ואת דפיו הסתירה בבקבוקים וקברה אותם באדמה. עד היום לא נתגלו.

ב-28.12.42 הוקף המחנה על-ידי הגרמנים. היהודים, רובם הובלו לקברים הפתוחים מאחורי המחנה ונורו. גם שרה היתה ביניהם; והיא טרם מלאו לה י"ט שנים. היא, שהאמינה באלוהים ובאדם, שכה רצתה לחיות ולחוש את טעם הנעורים, גאה היתה בעלותה למשאית שהובילה אותה למוות.

משאלתה התקיימה: יומנה נשאר שלם. את דפיו לא נשא הרוח והם גם לא נרמסו על-ידי הרגליים הטמאות של מרצחיה. הדברים נרשמו על-ידי נערה יהודית קדושה וטהורה נשארו קיימים וממשיכים לספר על החיים הקצרים שלה, אשר בשתי שנותיה האחרונות, בפרפרה בין החיים והמוות, לא זעך בליבה הניצוץ האחרון של תקווה להמשיך ולחיות.

המלביה"ד ש. אושרוביץ

22.6.1941, יום א', כ"ב בסיוון.*

היום פרצה המלחמה בין גרמניה ורוסיה.

חיש מהר עבר השבוע ויחד עמו העבודה היומית הרגילה. כל יום על תוכנו המיוחד. כל שעה עם תקוותה לשפר את החיים. הזמן עובר חיש מהר, ואין איש שידע מראש מה טומן יום המחר בחובו... עבר יום ואתו ערב. השמש שקעה אט-אט, אם כי עז מאוד הרצון שתזרח ותחמם עוד שעה קלה. אך היא עושה את דרכה כמדי יום ביומו. שולחת בנו קרניה האחרונות כמו היתה מאחלת לנו כל טוב לקראת הלילה השחור ההולך ויורד עלינו. בשמים צצים כוכבים. נוצצים, קורצים בתוך הלילה האפל, והכל שוקע בשינה רוגעת, שינת חלומות-הפז. כמה עשיר הוא חלומי! ואדיר חפצי שהוא יימשך עד אין קץ...

היום הוא יומי החופשי. אין צורך ללכת לעבודה. שקט רב סביבי. השעה 3 לפנות בוקר. קשה להעלות על הדעת שעם צאתך לרחוב תשמע לפתע חדשות כה בלתי צפויות. מי חשב ומי פילל שבעוד דקות מספר תפרוץ מלחמה? ולב האם אינו שקט כאשר ילדיה אינם נמצאים על ידה אלא רחוק רחוק ממנה. מי ינחם אותה? ומי יספר לה היכן בניה? קשה, מאוד קשה לשאת כל זאת...

23.6.41, וואלוז'ין.

מחשבות מוזרות מלוות אותנו בלכתנו לעבודה. כל אחד נמצא תחת רושם החדשות המרות שהמלחמה מביאה אותן. כל אחד מפוחד. וכל אחד ואחד שואל את השאלה היחידה — מה יהיה? והתשובה היא איומה — הולכים וקרבים ימים קשים, ימי רעב, מוות... רבים עוזבים את בתיהם ויוצאים לדרך מבלי שידעו לאן ולשם מה? הכל חוששים, שהסוף קרב ובא. ואף-על-פי-כן רוצים לדעת: מה יהיה ואיך יפול דבר?

* כ"ב בסיוון תש"א אינו חופף את 22 ביוני 1941 וכן להלן ציוני התאריך העברי ביומן אינם נכונים ולכן השמטנו אותם.

24.6.41, וואלוז'ין.

יום רדף יום. והידיעות מתחלפות חדשות לבקרים. אך את האמת לאמיתה אין איש יודע. האנשים שבורים ורצוצים, אינם יודעים מה לעשות? אין עובדים היום. מחליפים מבטי אלם, אבל זהו אותו האלם המדבר ואומר הרבה יותר מאשר מלים... האם אין אלה ימינו האחרונים, שבהם אנו, כולנו העובדים כאן עכשיו, נמצאים יחד?... אכן, אנו מרגישים ויודעים כמעט לבטח, שאלה הן שעותינו האחרונות, בהן אנו יושבים יחד במערכת. ודמעות מתקשרות בעיניים... כל אחד מביט בצער רב על חברו. ומה קשה תהא עלינו הפרידה. יותר מ־13 חודש עבדנו פה יחד, כה התיידדנו! כה קרובים היינו איש לרעהו... איזו הרמוניה שררה כאן בינינו! כל אחד בשבתו על מקומו עושה לעצמו את חשבון־נפשו. מה היה יחסו לחבריו? ואולי הוא פגע פעם במישהו במלה, וההוא ישמור לו טינה בלבו. יש רצון לגשת ולבקש מחילה וסליחה כדי שיוכלו להיפרד כידידים טובים. והדמעות חונקות בגרון... אה, איזו קדרות אופפת אותנו בשעות אלו האחרונות! השמש שקעה כבר. השעה 1 אחר חצות, ואנו מתכוננים לדרך ארוכה ובלתי־ידועה. כל אחד רוצה להציל עצמו. הרצון לחיות הוא כה חזק! הלא כה צעיר הנך!...

ואתה נזכר בבית. מי יודע אם אפגש עוד פעם עם הורי, אחי, אחיותי. להישאר כאן בודדה וגלמודה — קשה מאוד. ולשוב הביתה — אין כל אפשרות. אני מחליטה לצאת עם כולם יחד לדרך המובילה לעיר מינסק. השעה 4 לפנות בוקר. והעצבות כה רבה! קשה לתאר זאת במלים... אנו במרחק של 15 קילומטר ממינסק. הדרכים מלאות פליטים. וממולנו מופיע פתאום אוטו ואנשיו מצוים עלינו לשוב חזרה לוואלוז'ין. השחר עולה. העיר שקטה. שקטה מדי... מחכים בפהד ליום המתקרב ובא...

25.6.41 וואלוז'ין יום ד'.

היום נכנסו הגרמנים לעירנו.

הבוקר צח וחמים, אך רבה הריגשה. עייפים מהדרך, קפצנו לביתנו ומיד פנינו למערכת. פתאום חלף אווירון גרמני והתחיל להפציץ את העיר. היו מטחי יריות. חששנו לשבת בבית, יצאנו אל הגינה וכאן חיכינו בשקט למוות המתקרב. נורא אותו רגע, כאשר חולף הכדור מעל לראשך ונדמה לך כי עוד מעט ישים קץ לחייך הצעירים. אך פלא, על פי ציווי של הלב, משתלטת עלינו שלוה ובגאווה אנו מביטים הישר בעיני המוות ותוהים מה יביאו השעות הקרובות.

פתאום רואים אנו חיל גדול של גרמנים מתקרבים אלינו. כל מחשבותינו ותקוותינו להישאר בחיים נגוזו. הלב הולם בחזקה ומחשבה יחידה משתלטת עלינו: הנה הסוף. משאלה אחת רק מקננת בזה הרגע בלבי — לך ידעו הורי איה מקום קברי, קבר ילדתם הסובלת בת הייח.

אך כמה התרוגן הלב, כאשר נתנו לנו החיילים את חיינו במתנה ורק ציוו לנו לעזוב חיש את המקום. מרחוק רואה אני את העיר בלהבות נוראות. עשן סמיך מסתיר את אור השמש, כביכול רצונה לא לראות ולא לדעת דבר. עמל אדם עולה בלהבות וכמה תקוות מי יודע? ברחוב נופלים אנשים חפים מפשע, שהכדור הנורה מידי ברברים — שם קץ לחייהם. לכל אחד צפוי סוף כזה. הבולשביקים נטשו את עמדותיהם ונמלטו כדי להציל את חייהם...

היום נורה אחד מידידי שאתו למדתי ביחד, ועזרנו איש לרעותו. שמו פסח מאזה (מזא"ה?), בן י"ח.

ואף-על-פי-כן מתחשק לחיות. אנו נמצאים בשדה והמטוסים חולפים מעל לראשינו. אנו המומים ומפוחדים. "אמא", רוצה אני לצעוק, "אמא בואי, עזרי!" ערירית אני כאן בעיר הזרה ובסכנה גדולה. אך מה עשויים הורים להועיל במצב זה? ומה מעשיהם? האם חיים הם עדיין?

פנה היום. התבערה מתגברת. מעלינו גלויים השמים. שומעים את ציפצוף הצפרים. דומה כאילו בשירתם משתתפות הן בצערם של האנשים. מרחוק זועקים תינוקות שאמם נהרגה, יחד עם בתה בת הי"ג, מהתפוצצות פגז.

...השמש כבר שקעה, אנו שומעים המולה גוברת של אנשים, שכמונו מסתמא, נמלטו מהעיר והם מסתתרים אי-כאן. הלילה אפל, ללא כוכבים. כנראה גם הם אינם רוצים להשתתף בסבלנו. הקור חודר ומרעיד כל אבר בגוף. אין במה להתכסות והיתושים עוקצים. רק לפני יומיים עוד היינו כה מאושרים. היתה לנו מיטה נקייה שבה יכולנו להינפש לאחר העבודה. אך כל זה חלף לפתע ואין רצון להיזכר בו. עייפים ורצוצים אנו נרדמים, חולמים על מחר טוב ויפה יותר...

29.6.41, יום א', וואלווין

זה שבוע שנמשכת המלחמה. עדיין אנו יחדיו, כולנו בשדה, גלויים תחת כיפת השמים, על האדמה הטחובה. אנו מחליטים להיפרד ולבקש קורת-גג לראשינו. נפרדים אנו כשדמעה בעינינו: מי יודע אם ואימתי נשוב וניפגש?
אני מלווה בעיני את חברותי. הן מתרחקות ונבלעות ביער. העצים הגבוהים והעבותים מסתירים אותן מפני. האם נתראה עוד?

20.7.41, יום א', רובוב'ביץ'

זה שלושה שבועות שאני נמצאת אצל משפחת סביניארסקי. הם טובים אלי, כאילו הייתי ילדתם. תמיד הם מחייכים אלי בחיכום הטוב. כבר אתמול חשבתי לחזור הביתה לרובוב'ביץ' ומה שמחתי כשנדע לי כי אבא ואחי הגיעו לכאן והם מחפשים אותי. השכמתי קום. השמים מעוננים כלפני גשם. נפרדתי מידידי שהסתירו אותי ועודדוני לחיים. אני מעיפה מבטי על השבילים המוכרים שביער, שבהם צעדתי זה שבועות מספר. מעיפה אני את מבטי במה שהיתה וואלווין ין העיר, שבה למדתי, עבדתי, סבלתי וגם שמחתי. הדרך ריקה. שלושתנו הולכים בדרך-היער 12 ק"מ אורכה. תודה לאל, עברנו אותה בשלום.

השעה אחת ואנו נמצאים כבר באיביניאץ. כאן שומעים אנו על המאורעות העגומים ועל השחיטה הנוראה ששחטו ביהודים. אין אנו מתעכבים וממשיכים לרובוב'ביץ'. יורד הערב. הרגליים כושלות. אנו נמצאים מהלך 8 ק"מ מרובוב'ביץ'. מן היער הסמוך נשמעות יריות. היריות מתגברות והולכות. אנו חוזרים. בדרך פוגשים אותנו מפרים נוצרים והם מרשים לנו ללון אצלם. עייפים מהדרך אנו נרדמים מיד. עברנו 47 ק"מ במשך יום אחד. למחרת בבוקר אנו ממשיכים. בתשע בערך אנו כבר בבית. ברובוב'ביץ'.

19.7.41

לזכר היום שבו עברתי את היער, בלכתי הביתה.

בסובכו של היער

בחקו נישאים סודותיו של היער
ברוך ועדנה ילטפו את פני
יספרו אגדות המרחק האפור
ופריחת השחרית הוורודה בצבֶּעָה אילנות,
שובלה הוורוד...
לי תקרא להלך, לטבול, להשתאות
על זרמה הוורוד!

לתעות אחפוץ בזה יער־קדומים
בין אלוניו עתיקים צעופ־ירו...
במשעוליו הצרים
הטובעים בפרחים,
טובלי טל־שחרית
וקורצים יהלומים,
בוורדות הענוגה, בלי לדעת לאן.

כל משעול יובילני
בכוחו הטמיר
לתעות בו בלי קץ...

הרי תנו לי

תנו לי לטוות חלומי, חלום־כסף
תנו ואטבע יגוני בתוכו,
הלא האמת מנעה מני אושר,
על כן לי אמצא שיכחה בתוכו.

תנו, אארוג חלומות לי של כסף
תנו אשבץ בתוכם נשמתי
אני בחיים מקום לא מצאתי
תנו ואחיה בחלום עד כלותי.

27.7.41, תמוז

היום תפרתי לי את הטלאי הצהוב

...פקדו עלינו לענוד טלאים צהובים. אחרי כן ציוו על כל יהודי רובז'ביץ' לענוד על הזרוע הימנית סרט עם מגן־דוד. מצבם של היהודים הוא לאחר יאוש. מן העיירות הסמוכות מגיעות בשורות אימים על שחיטות. כל אחד נכון למותו. מוצא אחר אין. השם ירחם על עמו וינחהו בדרך הנכונה שתוליכנו לקץ כל הצרות.

10.41, יום כיפור, רובז'ביץ'

...בתפילה ובתחנונים לד' קיבלנו פני יום־הכיפורים. רבבות לבבות שבורים של יהודים שטחו את סבלותיהם לפניו. דומה שלגבינו הכל תם. שוב אין העולם קיים למענו. אנו נקלעים בין החיים והמוות. כל הסובב אותנו הוא רע ואכזר. חיים אנו כבבית־עלמין בין קברים. על מה כה תייסרנו, יה? האם משום שאנו יהודים, ונחנו תורתך והלכנו לחפש לנו אלוהים אחרים? גדול מדי עונשך, אלוהים! יכמר־נא רחמיך עלינו ויבוא קץ לצרות, לשחיטות האיומות. צוה שנה טובה לעמך הנדכה והמיומת, לעמך ישראל...

26.10.41

...כל שעה בחיינו נודעת לה משמעות מיוחדת. כשאנו שומעים את תיאורי הפליטים, שנמלטו מקוידאנוב על מעשיהם של אוכלי־האדם ההיטלריסטים — עוברים בנו רעד ואימת־מוות.

בפעם האחרונה עלתה השמש על יהודי קוידאנוב. אספו אותם והביאום אל הקברות הארוכים המוכנים מבעוד־יום. הילדים הביטו בהם בעיניהם הגדולות, הפקוחות לרווחה ולא הבינו מה עשוי להתרחש ברגעים הקרובים. מה חזקים היו לבבותיהם של אלה שהסתכלו מרחוק ושמעו את בכייתם וזעקותיהם הנוראים של האלפים, המייחלים שתפגע בהם היריה הראשונה ותחסוך מעיניהם את מותם של האחרים וביחוד של ילדיהם...
...היו שלא רצו ללכת ישר לקראת המוות, וביקשו דרכים כיצד להסתתר... אחדים נמלטו ליצרות בתקווה להציל את חייהם...

...וכבר מכוסים הקברים הארוכים וכבר נחים אלפי הנופלים, אולם האדמה אינה נחה. היא מתרוממת כאילו רצתה להגיד: הסירו את עפרי ושחררו את הנופלים, שדמם אין דמי לו...

קשה לשמוע לסיפורים עצובים אלה. כל יום מצפה גם לנו סוף כזה. השם ישמרנו מרעה וישפוך חמתו על פראי־האדם המרוויח את חושיהם בדם האלפים...

1.12.41, יום ב'

היום הוקם הגיטו

הבוקר היה בהיר וחמים.

חיש חלף הלילה. השמש זרחה באור ורוד. בחיך עגום על שפתיה העירה את תושבי העיר, הציצה בחלונות האטומים המכוסים כפור, עטורים פרחי יהלום, עליהם גאוותה של צינת החורף.

נמוכים וקרובים האופקים, מונחים בערוצו של הנחל הקפוא, שבו משתקפת בבואתו של אדם הנועץ את מבטו במרחקים האפורים. הגיעה שעתו העגומה, להיותו מנושל משיבת־קבע.

האוויר פצוע וזב־דם,
 בעגמימות מביט הטבע בגורל היהודי המקולל,
 כבדים מבטיהם של העלים הנושרים,
 מטה־מטה צונחים הענפים בבית העלמין הדומם...
 ...הכל מסביב בוכה וזועק לאלוהים, למען יסיר ממנו את הגזירה הנוראה. נדמה שהכל
 זולג דמעות, נהרי דמעות צורבות הקורעות לגזרים לבבות רעננים...
 ...בא היום בו צוינו להתאסף כולנו, לנטוש את מעונותינו הקבועים.
 נוטלים מאתנו את הירות האדם
 מכבים את כל נגוהות החיים.
 אטומים שבעת הרקיעים, מכוסים עננים קודרים וזעקת תחינתה וסבלותיה של עדת
 בני־ישראל והמוניה אינה מבקיעה בעדם.
 בכבדות נושמים את רגעי החרות האחרונים,
 מתוך ביטול מביט היהודי הכלוא בשדות החופש הרחבים, ביערות הניצבים דומם
 ורואים כיצד גזוע היהודי...
 ...אנחנו בגיטו.
 הלילה הקדים לבוא. חיש שקעה השמש. מרחוק נראו שיירות ארוכות של יהודים
 מנאליבוק, דרוונה, קמיאן, וואלמה, חוטובה. מנסר בכיים של תינוקות. (השוטרים) מטילים
 את חבילותיהם לארץ ומגרשים את כולם מהרחוב. תוך שעות ספורות, הכל מדמים וכל
 אחד מוצא לו קורת־גג...

6.12.41, שבת

הלילה ב־12 פרצה שריפה בגיטו

שונה שבת של היום מהשבת הקודמת. לפני שבוע עוד ישב כל איש תחת קורת ביתו
 שלו, בבית שבו נולד וחי שנים כה רבות. היום מתגוררים אנו בבתי זרים. הדוחק רב. בכל
 הדירות הותקנו אצטבות לשיבה ולשינה. צרויות מתגוללים בכל פינה. ילדים קטנים
 בוכים מרעב ומתחננים לפת־לחם. ריקים ומיותמים עומדים בתי־היהודים שמחוצה לגיטו.
 יהודים מתהלכים מדוכאים. נעלם הצחוק מהגיטו.
 אחרי הצהריים נפגשתי עם חברותי, שאותן לא ראיתי זה זמן רב. שוחחנו בינינו
 וניחמנו זו או זו.
 אתנו בחדר גרות עוד שש נפשות: משפחת כהן מנאליבוק. השעון צילצל שתיים־
 עשרה. אמא התעוררה וראתה את כל החלונות מוארים באור אדום. היא העירה את כולנו.
 נפחדים יצאנו לרחוב וראינו שלא הרחק מאתנו בוערים בתים. הרוח היתה חזקה והשיבה
 את הלהבות ואת הרשפים לעברנו. התחלנו אורזים את מעט החפצים שעוד נשארו לנו
 ומיהרנו להוביל אותם אל הדודה שרה.
 המשטרה צדה אנשים ברחוב ומאלצת אותם לכבות את האש. עד עלות השחר נאבקו
 באש. שלושה בתים נשרפו כליל. לאשרנו נשאר ביתנו שלם ואין צורך לחפש מקום־
 לינה אחר.

יום ב', 22.12.41

הקיצותי בשעה 3 בלילה, לא יכולתי עוד להירדם. בחוץ חושך, השמים מעוננים. האדמה

דף התצלומים הנמצא בין העמודים 48
ל-49 שייך למאמר „אלה שלא זכו לכנפי צנחן”
מאת דב לוין בעמ' 36—42.

מכוסה כפור. הכל מסביב ישן ורק אני ערה. וכך שוכבת אני בחשכת הליל בעיניים עצומות ומשתלטות עלי מחשבות נוגות.

לפני עיני רוחי חולפים זכרונות ותמונות מהעבר. חיש קל חלפו ימי הלימודים, בהם עבדנו וחלמנו על אידיאות יפות, על בניית עתיד יפה וחדש. כעת נדרסים ברגל גאוה ואכזרית כל הרגשות היפים. ורק תאניה ואניה שרדו מכל אלה. לא, כאן בגיטו אסור לחשוב על דברים טובים ויפים. באיזה להט ותשוקה הייתי ניגשת שוב ללימודים ולעבודה! לאן, לאן גזו ימי-הבילויים היפים, אותן שיחות עליזות וערות? הלא הרגשנו כי אנו ניצבים על סף התגשמותן של כל האידיאות היפות הללו. באיזה התעניינות והתמדה בלעתי כל מלה ומלה. מה עמוק הן נחרתו בזכרוני. מבטי נפגש תמיד במבטם של אנשים טובים וחביבים, וביניהם באותו מבט יקר וקרוב... ואהבתי אליו נבעה לא רק מתוך חיבה, ולא רק בגלל צורתו החיצונית, ולא מפני שהנערות דורשת אהבה... לא, אהבתי מתוך רגש נקי וטהור על שום נשמתו העדינה והרגישה, מפני שהיה זה אדם, שטוב להיות עמו בכל עת, בשעת שמחה ובשעת צער. הוא היה משתפני בכל חוויותיו, וכן ניסינו יחד לברר ולפתור בעיות. הייתי מגלה לפניו את כל מחשבותי ושאיפותי לעתיד לבוא. איש מלבדו לא ידע את סודותי אלה. מפעם לפעם הייתי רושמת אותם על דפי יומני. והוא הבין אותי, עודדני, ניהמני ושוחח עמי על העתיד המאושר העומד לפנינו...

שקעתי בעל כרחי בהרהורי עבר ולא הרגשתי כלל כיצד חולפות השעות כה מהר. מחוגי השעון הראו כבר 6. כמה קרני-אור חדרו מבעד לחלון, והן מזכירות לי שהלילה חלף-עבר. אנשים קמים כבר ממשכבם. מי שמכוון את פעמיו למטבח ומי לעבודה. אצלנו הכל כבר ערים. הגברים הלכו להתפלל, ואנו הנערות — רינה כהן ואנוכי מסדרות ומכבדות את הבית. השעה 12. עוד מעט, עוד מעט יחלוף גם היום הזה. בחוץ יורד שלג קל וברחובות שקט-שקט. אין רצון לעזוב את הבית. והנה, שוב עבר יום, וכאלה הם החיים בגיטו...

25.12.41

כן, רק עכשיו נתגלו לי התשובות על בעיות שלא עמדתי עליהן קודם לכן כראוי (האין זה בגלל המצב האומלל, בו אנו נמצאים, או בגלל הזיקנה המהירה הקופצת על האדם כאן בגיטו?). אחרת לגמרי התחלתי להביט על הורי ולהבינם. התחלתי להעריכם אחרת מאשר לפניכם.

אבא הוא אדם בעל רגשות נעלים ובעל אופי נפלא. בימים הקשים ביותר הוא מוכן להתחלק בלחמו עם הזולת. הוא עושה מעל לכוחותיו ומסכן את נפשו כדי לעזור לבני-משפחתו ולהביא מזון לביתו. איש בעל מצפון הוא אבי.

כולנו רעבים כאן ללחם. ברובו-ביץ' אין להשיג דברי-מאכל. אבא מתחמק מהבית ובדרך-לא-דרך הוא שם פעמיו אל הכפר. לעת ערב הוא שב עייף ושק מצרכי-אוכל על גבו. כולו רטוב, ממימי-הנחל שנאלץ לצלוח. עליו להלך בדרכים עקלקלות. לא יכולתי לראותו בעיניי, והכל בגלל הילדים. צר לי, מה צר לי על שלא יצאתי לקראתו כדי לעזור בדרכו הקשה והמסוכנת.

רק עתה אני מבינה מפני מה הוא עצבני לעתים קרובות כל כך. הצרות והיסורים מביאים אותו לידי כך. כל ימי חייו עברו עליו בפחד ובמצוקה. אה, מה מבינה אנוכי אותו עכשיו! מעתה אשמע בקולו ואעשה כל שיצווה עלי...

אין, אין בחיים ידידים טובים יותר מהורים המוכנים לכל קרבן למען ילדיהם...

יום ב', 26.1.42

הכפור בחוץ איום. נושבות רוחות חזקות. ערימות שלג מתרוממות כאילו מאליהן ומתפזרות לכל רוח. הרחובות ריקים מאדם. הקור חודר לעצמות. התעוררנו עם השכמת בוקר. מי יכול לישון אחרי המאורעות של אתמול? היום הוא היום הראשון, בו נותרנו בלי ידידינו הטובים ביותר. אין בית שלא ייעדרו ממנו האנשים הקרובים ביותר. מכל בית פורצים קולות בכי וצווחה של ילדים ונשים אחרי לכתם של ההורים הגברים. היכן הם לאחר ליל כפור נורא כזה? באילה דרכים רחוקות וחשוכות מוליכים אותם עתה?... ומדוע זה צריכים היהודים לסבול כל כך? להיות נרדפים על צוואר? כל צרה עולה באימתה על חברתה. במקום גאולה יורדות עליהם צרות. וספק רב התעורר בקרבי. האומנם יש אל בשמים? היראה כל זאת וישתוק? היביט ממרומיו כיצד דם יהודים נשפך כמים ויחשה? האומנם זקוק הוא לעוד קרבנות? והאם לא די לו עוד בכל הילדים והעוללים שלנו שנקברו חיים?... עוד לא די?! והאם לא מגיעים אליו קולות הבכי, הדמעות והתחנונים שלנו? או האם עוד לא נתמלאה קובעת-התרעלה שלנו?... כותלי בית-המדרש של רובז'ביץ' ספוגים אנחות ודמעות. בבית-המדרש זה מצאו להם מחסה משפחות שלמות מכפרי הסביבה. מלאי-יאוש ורעבים ללחם, ואנו — ידנו קצרה מלעזור להם. אלוהינו שבשמים, רחם עלינו וגאלנו מצרותינו, או שיבוא חורבן וכליה על העולם כולו! הבא שוב מבול אשר ישטוף את המין האנושי מעל פני האדמה. יקולל העולם הזה לעולמי עד! ייכבו קרני השמש! מדוע הן מאירות ומחממות את המרצחים ורק מאתנו נחסך אורן, עולמנו חשוך, ואנו עטופי אבל ויגון?... אם חיים, אושר ושמחת-נעורים ניתנים רק לחלק מן האנושות, תבוא כליה על כולם!...

ואם אנו, היהודים, רק לצרות וליסורים נולדנו, אם אנו חייבים להיות משועבדים לכל יצור שפל, או אז לשם מה חיים כאלה? ייחרב וישרש עולם כזה! אם מלחמות, רציחות ואכזריות יסודות העולם הן — לשם מה יטיפו, איפוא, מוסר וידרשו אהבה ורעות לאדם? מדוע ידברו על חופש ושוויון? הלא כל זה אינו אלא זיוף ואהיזת עיניים! העולם מופקר, והשנאה שלטת בו בלי מצרים. אלה ששקר ואכזריות הם מנת-חלקם, הם הם שנהגים מאושר ושמחה... כיצד יכול העולם להוסיף ולהתקיים? ואם יש אל בשמים, איך יראה בכל השחיתות הזאת וידום?... אך אם כך הוא הדבר, הרי אני מכריזה בקול גדול: לא! אין אלוהים בעולם!...

פקעה סבלנותי, ואני מוכרחה לכתוב את האמת שהשתלטה על כל מחשבותי. לא, לא הייתי מסוגלת לכתוב כל זאת, לפני כמה שנים. אך, בראותי את כל מאבקנו הקשה בעד חיינו בים הגדול של דם ודמעות ובהווכחי, שאין יד מושיעה ומצילה — אינני יכולה עוד לשתוק. כי איך אשתוק בראותי שהידיים המושטות לקראתנו — כוונתן היא רק לענותני ואחזור בתשובה ואקרא לו שוב אבי ומושיעי כאשר יראה את הנס הגדול שלו ויצילנו וישיב לנו את אושרנו ואמונתנו...

יום ה', 26.3.24

...מי יודע היכן יתגלגלו דפיו של יומני האהוב, לאן יטלטל הרוח הנזעם את עליו? מי ישמור עליהם, מי יטפל בהם בלעדי? מותי יהיה גם קצם שלהם. דף אחר דף יתלשוכם ויקרעוכם. מי יהרהר בהביטו בכם, כי הנה היה לה נערה יהודייה בת י"ח, שרשמה שנים על שנים והפקידה בכם את רגשותיה

והוויותיה? איש לא יפלוט אנחה מגרונו וזולתכם — פיסות-נייר שלי יקרות, הרוויות עתה דמעותי המרות.

סופכם יהיה כסופי.

אך לא! לא אפקירכם להתגולל על הארץ, מירמס לרגלי העוברים ושבים. לא, לא אפקירכם! גם לא אטילכם לתוך האש ולא אראה את עברי עולה באש.

אם עוד תהיה דעתי צלולה עלי, אטול אתכם אתי לקברי הקר, לחוצים אל לוח לבי ויחד נתייצב לפני כסא הכבוד ואתבע ממנו עלבון חיי הצעירים שנגזלו. ואתם, דפי היקרים תהיו עדי.

לבי מגביר את הלמותו בשעה שאני כותבת על שעוטי האחרונות ועל יהודי שבגיטו. הנה מתנה אני וסופדת לגורל יומני, אך איש לא יתנה את גורלם של יהודים כה רבים הפים מפשע. מותנו לא איכפת לאיש. איש אינו מתאמץ לעזור לנו.

אינני יכולה לכתוב יותר. איני יכולה להמיש את ידי. חשה אני את לבי קופא...

מהרהרת אני: הנה קרב האביב. השלג יימס. עשבים יציצו ירוקים ויכסו את האדמה בצעיף ירקרק. עצים יניבו פריים. השמש תזרח. החיים יהלכו במהלכם — רק אנו שוב לא נהיה. אולי יציצו על קברינו עשבים ירוקים, אך איש לא יראה מי מונח באדמה תחתם. השמש תחמם את קברותינו ואתה אלוהים תראה כל זאת... אם לייסרנו תאמר — עשה למען נישאר בחיים ונחזור בתשובה ואם גזרת להמיתנו — עשה זאת כמו ידיך ואל תעשה זאת בידי שליחך האכזרים. אתה גאלתנו ממצרים, גאל אותנו גם עתה, בזכות הפסח העומד מאחרי כתלנו...

יום ה' 2.4.42

היום ראשון של פסח. חג החירות. לפני אלפי שנים, ניתקנו, אנחנו היהודים, את מוסרות עבדותנו, הבקענו את חומות הגיטו המצרי ויצאנו לחפשי. נדדנו שנים במדבר, לא חששנו לשממה. הכל חייך לקראת העבדים המשוחררים. על אחת כמה וכמה אילו יצאנו לחרות מעבדות הגרמנים, האכזרים פי כמה מהמצרים של אי-אז.

סבורים היינו, כי היום יעבור בשלום ונוכל לערוך סדר שני. פתאום השתבש הכל. לפנות ערב הגיעו מאיבנייץ אנשי גיסטאפו והפכו את הגיטו לשדה-קטל. נצודו יהודים, עונו והוכו עד זוב דם. צעקות המעונים נשמעו על פני כל הגיטו. משותקים מפחד, ישבנו בביתנו וציפינו למותנו. כל אחד התפלל בלבו שיקדים לבוא.

נדמה לי, כי יוצאת אני מדעתי מרוב פחד. אני מציצה החוצה. מה נעשה שם? נדמה לי כי האדמה אינה אדמה, היא מתנועעת, היא מתרוממת כאילו היתה עשויה חומר גמיש. הנה היא צפה, משתנה, לובשת דמות ופושטת דמות. הבתים מתכווצים ונמתחים בגובה. הם מתנועעים ונבלעים בצללים כבדים. ודומים הצללים לכנפי-ענק החודרות לתוך הבית ומאפילות עליו...

אינני יודעת מה קרה לי. איבדתי את השליטה על עצמי ואיני יודעת אם חיה אני ואם עדיין עשתנותי אתי. רוצה אני להתנחם כי מחר כבר תחלוף האימה, מחר כבר אהיה בעולם אחר, בו יד הגרמנים לא תשיגנו.

נכנס יהודי (כנראה מאנשי היודנראט). הוא חיזור מפחד. מבקש הוא דבר מה מאבי ויוצא כשהדבר בידיו.

לפנות בוקר נרגעתי במקצת. שומעת אני כי הגיסטאפו קיבלה את מה שדרשה. לאחר שנתנו להם את שארית הזהב והתכשיטים — חזרו לאיבנייץ. אנו נושמים לרווחה, ברוך השם, שניתן לנו לפדות עוד מספר ימים מחיינו.

שבת 11.4

ושוב נוטלת אני לידי את עטי הערירי. שוב מנסה אני להקל בחברתך, עטי, על לבי הדואב. מבקשת אני משעול צר אל הטוב יותר, צמאה אני לשמחה, לחופש, לחברה אנושית, לצעוד אתם יחד למרחבי החיים.

נכונה אני לתעות ולתהות בעולם הגדול, אפילו לסבול ובלבד להיות בת־חורין ולא כלואה בגיטו. נכונה אני לסבול עם כל אלה, שאינם יראים מכל ומבקשים עתיד לאנושות. מה טוב לצעוד בצעדים בטוחים על פני אדמה חופשית, לנשום את אוויר הדרור ולהשתכר מיפי העולם.

אולם יודעת אני, שלגבי החופש הוא אשליה. צליל ללא תוכן. האם יכול לבוא שחרורנו ללא שחרור האנושות? אינני מאמינה כי שחרור האנושות יושג רק על ידי מלחמה. הדבר יושג על ידי השכלה. ההשכלה מוליכה את האדם להודככות אישית. על ידיה מתקרב הוא למעיינות היצירה, נעשה שותף למעשי־בראשית. הוא מסייע לשחרור הכוחות הגנוזים בטבע ומשתמש בהם, לא לשם רצח בני־אדם, כי למען להקל עליהם, לשכך את סבלותיהם, כדי להביא לאנושות אושר ושמחה. על כן שכלו של אדם — קודש הוא. מחובתו של כל אדם, על כן, לפתח את שכלו ולעשות את הטוב.

אמת, כל זה עתה רק בגדר מחשבה. עוד יפלו אנשים רבים במאבק על עולם טוב יותר — ולא עולם של מטורפים ושאפתנים אכזרים. פתוח יהיה העולם לרווחה בפני כל אדם והיהודי בכלל זה. הוא יוכל לנוע מתוך חירות וחיינו יהיו בטוחים. כן, הכל יהיה אז, אך לפי שעה, קשים חיינו, קשים מאוד.

שבת 25.4.42

עבדתי היום בכפר סולה בעקירת עצים. עוד אתמול הודיעו לי כי עלי ללכת לעבודה לסולה. בשל כך לא ישנתי כל הלילה. חששתי שמא לא אתעורר ואאחר לעבודה. כל רגע הקצתי והצצתי בחלון, האם האיר היום. בחמש קמתי והתלבשתי. בחוץ עוד היה חושך. השמים מעוננים. רוח חזקה נושבת בחוץ.

התאספנו על יד היודנראט ומשם פנינו לסולה. אנהנו חמישים איש כאן. הולכים אנו לאטנו ומשוחחים בינינו. יצאנו לשדה. הקור גדול. דווקא היום אין השמש נראית. אנו צועדים והרוח דוחקת בנו. מר ללב. דווקא היום, בשבת, מוליכים אותנו שונאינו כהוליך עבדים לעבודה. ועוד אנו שמחים על כך ומודים לאל ומתפללים שלא יהיה גרוע יותר. לאט־לאט עברנו את ששת הקילומטרים והגענו למקום העבודה. הנה הטחנה והנחל ובתי החומה של „החצר“. אין נותנים לנו לנוח. מוליכים אותנו אל ביצה, כדי לעקור מתוכה את העצים. העבודה קשה מאוד. אנו עומדים בתוך המים ועובדים מהר כדי להתחמם קצת. על גבנו עומד שוטר. מאיים במכות ומכריח אותנו לעבוד במהירות. הוי, מדוע מענים אותנו כל כך, כאילו לא היינו יצורים חיים, כאילו לא היינו בשר־דם אלא אבן. אנו יגעים עד מוות, הכאב חודר בכל אברינו. כמה עוד נוכל לשאת זאת? הנה מכריזו הפעמון על הפסקת הצהריים. אנו עוזבים את הביצה ועוברים למקום גבוה

ויבש יותר. צונחים באפיסת-כוחות. השמש מופיעה לשעה קלה ושבה להסתתר בין העננים. אחרי שעתיים אנו חוזרים לעבודה בביצה. השעות משתרכות בעצלתיים ונדמה כי לעולם לא יגיע הערב. אך שוב מצלצל הפעמון. אנו מתכוננים לשוב. אנו הולכים מהר והרוח מזרזת אותנו. מרחוק רואים כבר את רובו'ביץ'. אני נופלת לתוך ביתי יגעה וקפואה מקור. איני חשה דבר ודבר לא איכפת לי. מחשבה אחת משתלטת עלי: להתחמם ולהירדם. אני הולכת ישר למיטתי ושוקעת בתרדמה עמוקה.

יום ד' 29.4.42

היום ירד שלג. כל גבעול-עשב יש לו אָם — השמש. כל עלה מלטפות אותו הרוחות החמות. אך בשום מקום לא יפה כל כך ובשום מקום השמש אינה מחממת ומלטפת כל כך כמו שם, בארץ-הקדם: שם במולדתנו היפה. שם חיים עתה יהודים כבני-חורין ואולי גם מאושרים.

פירות-הזהב מציצים שם מבין האילנות. בשדות משתוחחות השבלים למשב הרוח, מביאות שמחה בלבות יהודיים, גאווה על חייהם. לארץ זאת כמהים עתה, יותר מאשר אי-פעם, אלפי לבבות יהודיים. לאדמה זו מתגעגעים בניה הנדכאים והמעונים. כבר אפסו כוחותינו מרוב סבל, עינינו יבשו מרוב דמע. קר היום, מעונן. גם בלב קור וקדרות. שלג מתחיל לרדת ודומה כי החורף חוזר. אך לא עובר זמן רב והשלג מתחיל נמס. השמים מתבהרים. יורד הערב ואתו תחושת התוגה והבדידות.

יום ד' 6.5.42

היום נורו באיבנייך שני בחורים מרובז'ביץ'.

עייף הלב מהבשורות העגומות. הראש שח יותר ויותר תחת הלמות הצרות. שתי נערות רעבות: חנה קיבוביץ' מחוטובה וזיה ברמן מדרבנה, התגנבו מהגיטו ויצאו לכפר לעבוד ולהרוויח שם פת-לחם. בדרך תפס אותם שוטר והוביל אותם לגיטאפון באיבנייץ. מה שעבר עליהן שם קשה לתאר. רק תפילה אחת היתה בלבן — למות. שימהר המוות ויגאל אותן מיסוריהן. אחרי שבועיים של עינויים החזירו, כל עוד הנשמה בהן, לגיטו רובז'ביץ'. מה רבה שמחתנו בראותנו אותן חיות. אך לא זמן רב ארכה שמחתנו. ביום הרביעי לשוב הנערות קרה אסון שני. באמתלה של אי מילוי מיכסת עבודה מסויימת, תפסה המשטרה שני בחורים יהודים ושילחה אותם לגיטאפון באיבנייץ. שם דנו אותם למיתה. אולם גם בזאת לא די להם, לרוצחים. הם עינו את שני הבחורים ואילצו אותם לחפור את קבריהם כמו ידיהם והיום בשש בבוקר ירו בהם. בשש בבוקר. השמש זורחת ומשתקפת באגלי הטל שעל הקבר הרענן. יום חדש מתחיל על פני הארץ. יום של תקוות לאנשים, אך מוליה ויוסף, שני הבחורים הצעירים, אינם כבר. יחדיו שוכבים הם בקבר הצר. לגביהם הכל תם. והשמים צחים, כחולים. הצפרים מנתרות סביב ומצפצפות. האילנות עומדים. כלום אין הטבע יודע מה התרחש זה עתה ליד הקבר הפתוח, כאשר קופדו חייהם של שני הבחורים החפים? הגם אלוהים מתנכר לנו?
בגיטו רב היגון. מקוננים לשני ההרוגים. אנו חשים את אַימת המוות ואת ההשפלה שבחיים אלה. זה מצפה גם לנו. מוות. מוות. ושמה? ושמה חיים?...

יום ר' 8.5.42

היום ב־12 הוציאו מהגיטו 203 יהודים לאיבנייץ.

שוב צרה. שוב עצב הפרידה. שוב בכי וזעקות. השבוע מלא מאורעות עגומים. שבוע של אִימים. עוד בטרם חולפת צרה אחת וכבר באה אחרת באה ופוערת מעיין של דמעות וסבל... לא מתחשק לתאר את הבשורות העגומות. היד רועדת והדף מתלחלח מדמעות. אך אני חייבת לכתוב ולהקל על ידי כך על מכאובי.

אמש, בלכתנו לישון, לא תיאר לעצמו איש, מה מצפה לנו היום. התעוררתי בבוקר. השמש הציצה לחלוננו כאילו רצתה להתגרות בנו. קילפתי תפוחי־אדמה והתכוונתי לבשלם לכבוד שבת. פתאום שומעת אני בחוץ בכי וזעקות. יוצאת אני לרחוב ונדוע לי שם כי מוציאים את עובדי הארטלים ומשפחותיהם. אינני יודעת מה ליעץ לאבי. דעתי, כי גם עליו לנסוע. הלא יודעים אנו מגיטאות אחרים, כי לאחר שהוציאו משם את העובדים ומשפחותיהם, ירו בנותריים. כל אחד מבוהל ואינו יודע מה לעשות. כאן, בגיטו, קל היה יותר להשיג את פרוסת הלחם. היו מתגנבים לכפרים, עובדים שם ומרוויחים לאוכל. באיבנייץ מצפה להם מיתת־רעב.

אנשי הגיטאפו בלוויית שני שוטרים מאיבנייץ עוברים את הבתים ומכים ביהודים עד זוב דם. רואה אני כיצד הולך יהודי וצרור על שכמו ושוטר מטיל בו אבנים גדולות ומאלצו לרוץ. הוא רץ ונופל, מנסה לקום ונופל שוב והשייגץ צוחק. כמה גרמנים הולכים, נדמה לי, אלינו. אין איפה להסתתר. תודה לאל, הם עברו ולא נכנסו אל ביתנו. התושבים הנוצרים עומדים מרחוק וצוחקים.

בשוק עומדים היהודים העלובים עם ילדיהם ומצפים שירשו להם לשים את צרורותיהם על העגלות. העגלות מגיעות. מעמיסים עליהם את הצרורות ויהודים נעמדים לפי שלושה שלושה בשורה. אמהות ועולליהן על זרועותיהן, בעלי מום מוכים וזבי־דם, חלק מהילדים חסר. בבוקר גירשו אותם לעבודה בסוּלה. היהודים הנשארים בגיטו יושבים בבתיים מפוחדים, מיותמים ומהרהרים במוות המצפה להם. מוצא אחר אין.

השעה 12. אפילו ילדים קטנים הולכים בגל אחרי העגלות. בלבבות שבורים אנו נפרדים מהם מרחוק. בין היוצאים גם הדודה רחל עם בעלה וילדיה. הם מעיפים מבט אחרון בעיירה, על בתיה ויוצאים לדרכם הלא נודעת... וכולנו יודעים כי שוב לא נראה... אני עוברת בבתים הריקים. הדלתות פעורות. בפנים מתגוללים כל מיני הפצים שלא הספיקו ליטול אותם. הקירות המיותמים מביטים עלי בעצב. דממת בית־עלמין שוררת בחדרים הריקים.

ושם, בדרך, צועדים הם, עייפים, רצוצים. סביבם הומים החיים. בשדות וביערות עובדים אנשים חופשיים ושבעים. רק אנו היהודים צועדים בראש שחוח ומקל הנדודים בדינו — ללא ארץ וללא מולדת...

...אני נכנסת למאשה. היא רטובה מדמעות ואין לי במה לנחמה. יושבת אני ובוכה יחד אתה. מחר בבוקר עלינו להיפרד, להיפרד מחברתי הטובה ביותר. מחר בבוקר מובילים אותה ואת ילדיה הנותרים לאיבנייץ. אני נשארת כאן, נדונה למוות. ואני יושבת ומביטה בה, רוצה לספוג לתוכי את בבואתה. מחר תהיי בשבילי רק זכרון...

רע היה לנו עד היום, אך לפחות היינו יחדיו, והנה הרע לנו אלוהים עוד יותר. האם על זאת יש להגיד „צדיק השם בדינו“? ירד הלילה. לילה עגום.

יום ד' 13.5.42

...בשבת שעברה לא האמנתי, שעוד אחיה היום. ואני מאושרת, אם יכולה אנוכי לחיות עוד יום אחד נוסף ולכתוב. ומה יפה יום זה! האוויר שטוף ריחות טובים, העצים פורחים, צפורים מתעופפות ומזמרות. הנהר זורם לו בשקט. גלים קטנים קרבים מלטפים גדת הנהר כתינוקות את שדי אמם. סביבנו ירק ושלווה. הכל, הכל קורא לחיים. אך, כל אלה לא לנו, הסגורים בגיטו... אילו רק יכולתי ליהפך לצפור. לפרוח מעל העצים באוויר הפתוח והחפשי! אראז הייתי מגיעה אליך — אחותי (אם הנך עוד בחיים) ומביאה לך דרישת שלום מכולנו ופורחת שוב ושבה אל קני. מה קשים וחסרי־רחמים הם עכשיו חיי האדם! וקשים פי כמה הם חייו של היהודי חסר המגן!...

מעל לראשינו תלוייה עתה חדשה איומה המביאה בנו פחד יומם וליל... וקשה מאוד להישיר מבט בעיני המוות... ומה קשה לחיות כך את חיי־הנעורים!... אין לך יום, אין לך שעה, שאינה מביאה חוויות קשות ומרות, סבל ויסורים המקרבים את אבדננו...

יום ה' 14.5.42

...אהבה ונעורים הצופנים בתוכם הרבה רזים. שני דברים הקשורים אהדדי, שתי תקופות של אושר, שאין שוכחים אותן כל עוד חיים. אך לא לנו בגיטו לחשוב עליהם ולתאר אותם. המחשבה עליהם בלבד גורמת רק צער ויסורים, שפן לא לנו ניתנו אלה. וככל שמרבים לחשוב על כך — כן ירבה הכאב והצער.

שבת 16.5.42, אייר, רובז'ביץ'

היום שבוע שמאשה נשלחה לאיבנייץ

(כאן נפסק היומן)

תורגם מאידיש

S U M M A R Y

Boyhood In Concentration Camps — Avraham Kohavi

This is the story of a Jewish boy in Poland during the wrathful war years. Born in 1928 in Lodz, in 1928, he began his life as an inmate in those death camps when he was only fourteen, and during four years he was through eight camps, in three countries. After the war, the Jewish Brigade soldiers picked him up and shipped him off on one of the "illegal" immigrant ships.

Excerpts From The Diary of Sarah Fishkin

Sarah Fishkin was born in the town of Rubzsewitz, near Minsk (White Russia) She was the daughter of a working family. when the German-Soviet war began, she was in a near town, Volozhin, about 50 kms from her birth-place, where she was employed in the office of the local newspaper. She was only 18 years old, when the town where she lived, was devastated on the very first day of war. She returned to her home town, Rubzsewitz Here, she was put into the ghetto with all other Jewish residents, and shared their fate, until the day she was executed... She kept a diary since the age of 15. The excerpts given here, are of the war-years, reflecting the feelings, moods and meditations of a young heart oscillating between high hopes and fear of death.

Those Who Did Not Live To Get Their Wings — Dov Levin

Yizik Maskop and Gasia Glazer, two Soviet Jews, were parachuted down into Nazi occupied Lithuania and established contact with the underground and the General Partisan Movement in the area of the Rudniki forests.

The Jewish Resistance Movement in Belgium — Yaacov Gutfreund

The Author of this article was among the active leaders of the Jewish Resistance Movement in Belgium. here he tells how the Movement began and how it fought the Nazi extermination teams successfully.

With The Belgian Underground — Gisa Weisblum

This is the testimony of a Jewish woman in the Belgian Underground Movement. She was handed over to the Gestapo by a treacherous Commander.

Danish Jews in Theresienstadt — Leni Yahil

The Fate of the Danish Jews at the time of the Holocaust was as special in the "Musterlager" Theresienstadt as it was in the "Muster-protektorat" Denmark itself. The 475 Deportees from Denmark were not